Marie Antoinette CZAPLİCKA, *Şamanizm Sosyal Antropolojisi Üzerine Bir Çalışma,* Ankara: Dorlion Yayınları, 2023, ISBN: 978-625-368-476-1, 191 sayfa.

Dr. Mustafa USTA*

Şamanizmin ne anlama geldiği, nasıl bir inanç sistemi olduğu ve kültür üzerine etkilerinin neler olduğu geçmişten bugüne merak konusu olmuştur. Bu sebeple konuyla ilgili birçok çalışma yapılmış, disiplinler arası çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalardan biri de Sibirya sosyal antropolojisi üzerine araştırmalar yapan Marie Antoinette Czaplicka'ye aittir.

Polonya'da doğan Czaplicka, zorlu şartlar altında eğitim alıp İngiltere'ye yerleşmiş, ilerleyen zamanlarda da Oxford Üniversitesine kabul edilmiştir. Burada Robert Ranulph Maret'in danışmanlığında Sibirya antropolojisi üzerine araştırmalar yapmaya başlayan yazar, 1914 yılında ilk çalışması olan *Siberia: A Study in Social Anthropology - Shamanism in Siberia* (Şamanizm Sosyal Antropolojisi Üzerine Bir Çalışma) isimli eserini yayımlamıştır (Nahya, 2017: 84-88).

Marie Antoinette Czaplicka, bu eserinde Sibirya'da devam eden Şamanizm'i Paleo-Sibiryalılar ve Neo-Sibiryalılar kıyaslaması üzerinden inceler. Yaptığı araştırmalarla bölgede yaşayan Çukçelerin, Koryakların, Altay ve Yakutlardan oluşan Türklerin, az da olsa Kamçadalların, Ainuların, Moğollarla Finlilerin inanç ve kültür yapısına ilişkin bilgileri Şamanizm ekseninde sunar. Bunlar içerisinde Gilyakları ve Çukçeleri Paleo-Sibiryalılar olarak değerlendirirken Yakutları, Koryakları ve Buryatları da Neo-Sibiryalılar olarak kabul eder.

Türkçeye ilk kez Faruk Yılmaz tarafından 2023 yılında çevrilen bu kitap, Dorlion yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Sekiz bölümden oluşan eserde Şamanizm'in ne olduğu sorusuna cevap aranmış, şaman olma sürecine ilişkin bilgiler verilip şaman çeşitlerine değinilmiştir. Yazar, şamanların giydiği kıyafetleri ve sahip oldukları aksesuarları analiz ederek sembolik anlamları açıklamaya çalışmış ve şamanlardaki cinsiyet yaklaşımlarını değerlendirmiştir. Son olarak Sibirya'da yaşayan halkların inandıkları tanrılara ve ruhlara, inançları dairesinde uyguladıkları törenlere değinmiştir.

Marie Antoinette Czaplicka, "Şamanizm" adını taşıyan kitabının birinci bölümünde Şamanizm'in din olup olmadığını, ilgili alanda araştırma yapan çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer vererek tartışmaya açar. Bu görüşler doğrultusunda Şamanizm, bir din ya da dinsel büyü olarak kabul edildiği gibi kötü ruhlardan korunmaya yarayan ritüeller olarak da kabul edilir. Bazı araştırmacılar ise Şamanizm'i doğaya tapınmak olarak yorumlar (Czaplicka, 2023: 5-8).

Czaplicka, "Şaman" adını taşıyan ikinci bölümde, şaman olma sürecinden bahseder ve şamanın olağanüstü hâl ve özelliklerini ayrıntılı olarak inceler. Yazar; öncelikle şamanlığı, aile şamanları ve profesyonel şamanlar olmak üzere ikiye ayırır. Aile şamanlığı geleneğinin Paleo-Sibiryalılar döneminde yaygın olduğunu, profesyonel şamanlığın ise sonradan ortaya çıktığını savunur. Yazara göre, her ne olursa olsun şaman olabilmek için özel beceri ve mesleğe sahip olmak gerekir. Bu noktada da şaman "esinlenmiş" olmalıdır yani "histeri hastalığı"na yakalanmalıdır. Histeri hastalığı ise şamanın ruhları çağırması ve onlarla iletişime geçmesidir. Bu zamanlarda şaman adayı, yalnız yaşayıp sıkça ormana gider; yemeden içmeden kesilir. Yazar, bu bölümde ruhlarla şaman arasındaki iletişime

* Bağımsız Araştırmacı, mstafa.usta@gmail.com, ORCID-ID: 0000-0003-3080-8468.

dikkat çekerek şamanın amagyat elde etmesi ve eğitim sürecine değinir. Özellikle ilk kutsama töreni çeşitli örneklerle anlatılır (Czaplicka, 2023: 9-36).

Marie Antoinette Czaplicka, üçüncü bölümde şamanlara dair tasniflere yer verir. Kendisi daha önce ifade ettiğimiz üzere aile şamanı ve profesyonel şaman ayrımını yapar. Bununla birlikte "Paleo Sibiryalılar" alt başlığında iyi bir şamanın rahip, tıp adamı ve peygamber gibi vasıflarının olduğundan bahseder. İlkel kabilelerde şamanın bütün bu görevleri üzerinde topladığını aktaran yazar, gelişmiş kabilelerde ise şamanların farklı alanlarda uzmanlaştığına dikkat çeker. Buradan hareketle de Çukçeler arasında vecd hâlindeki şamanlar, şaman peygamberler ve büyü şamanları şeklindeki tasnife yer verir. "Neo Sibiryalılar" alt başlığında Altay, Yakut ve Buryatlardaki şaman türlerinden bahseden Czaplicka, öncelikle her birinin işlevlerinden bahsederek siyah ve beyaz şaman ayrımını yapar. Siyah şamanlara ilişkin bilgi verirken de erkek ve kadın şamanlara değinir. Kitapta siyah şamanların aslen kadınlardan meydana geldiğini ve kadın şamanların daha eski olduğunu söyleyen yazar, erkek şamanlarla demircilik arasındaki ilişkiden de söz eder (Czaplicka, 2023: 37-52).

"Şamanın Aksesurarları" başlıklı dördüncü bölümde ise şamanın kullanmış olduğu davul, palto, demir süsler, demir levha, maske, tahtadan veya demirden yapılmış atlar hakkında detaylı bilgiler verir. Şamanın ritüeller sırasında kullanmış olduğu bu aksesuarların işlev ve simgelerine de değinen yazar, bunlar içerisinde en önemli aksesuarın davul olduğunu söyler. Davul, astral seyahati başlatma ve ruhları uyandırma işlevi görür. Demir levha ise amagyatı (şamanlara ruhlar tarafından verilen güç) temsil eder. Bununla birlikte Paleo Sibiryalıların Şamanist törenlerinde her kabile, belli bir nesneyi diğer nesnelerden daha belirgin kullanır. Ayrıca şamanın süslenmesinden demirciler sorumludur. Neo Sibiryalılarda ise yaşam felsefesi, davulla temsil edilir. Paleo Sibiryalılarda olduğu gibi Yakutlarda da şamanı süsleme işi demirciye aittir. Kolyma bölgesine ait bir atasözüne göre *"Demirci ve şaman aynı yuvadandır."*. Neo Sibiryalılarda, Paleo Sibiryalılardan farklı olarak şamanı koruma işlevine sahip olan palto daha çok önemlidir. Bu bölümde siyah ve beyaz şamanın farklı davul ve kürke sahip olduğu bilgisini de aktaran Czaplicka, modern zamanda tüm bu aksesuarların unutulup kaybolmaya başladığını söyler (Czaplicka, 2023: 53-84).

"Şaman İş Başında" adını taşıyan beşinci bölümde ise şamanın tedavi etme, kehanette bulunma gibi özelliklerine yoğunlaşır. Bu özellikleri; Paleo Sibiryalılar ve Neo Sibiryalılardaki şamanların performanslarından örneklerle anlatan yazar, şamanların transa geçiş aşamalarını ve bu sırada yer altına ve yer üstüne yaptığı manevi yolculukları detaylı olarak işler (Czaplicka, 2023: 85-102).

"Şamanizm ve Seks" adını taşıyan kitabın altıncı bölümünde kadın ve erkek şamanlara ilişkin önemli bilgiler verilerek mistik cinsiyet değişimi anlatılır. Bu bölümde Czaplicka, kadın şamanın konumunun erkek şamandan daha önemli olduğuna, erkek şamanların demircilerle temas etmelerinin ardından önem kazanmaya başladığına dikkat çeker. Erkeklerin şaman olduktan sonra bazı tutum ve davranışlarının kadınsı olmaya başladığını (Nadir de olsa erkeğe dönüşen şamanlar da vardır.) ifade eden yazar, bu şamanları "dönüşmüş şamanlar" olarak adlandırır. Dönüşmüş şamanlar, bir çeşit transvestizm olarak açıklanabilir. Çünkü bu şamanlar, erkek olmalarına rağmen kadın gibi davranıp kadın gibi kıyafetler giyerler. Yazara göre, bu eğilimlerin yaşanmasında koruyucu ruhların tesiri vardır. Bu sebeple yaşanan değişim ritüelistiktir. Czaplicka, bu şamanların ne erkek ne de kadın olduklarını söyleyerek üçüncü bir cinsiyet sınıfını oluşturduklarını iddia eder (Czaplicka, 2023: 103-120).

Yazar, kitabın yedinci bölümünde Çukçeler, Koryaklar, Kamçadallar, Aınular, Türk kabileleri, Moğol kabileleri ve Fin kabilelerinde yer alan tanrılar ve ruhlara değinip insanı

var eden ruhu açıklamaya çalışır. Czaplicka, tanrılar ve ruhları; göksel ve yeryüzündekiler şeklinde inceler. Bu inceleme sırasında iyi ve kötü ruhlara ilişkin bilgiler verir. Çalışmadan hareketle Sibirya topluluklarında doğadaki her nesnenin bir koruyucu ruhunun olduğu, buna bağlı olarak doğaya karşı bir saygı oluştuğu söylenebilir (Czaplicka, 2023: 121-169).

Kitabın son bölümü tanrılara ve ruhlara yapılan törenlere ayrılır. Bu törenler, şamanı merkeze alarak işlenir. Törenlerin temel amacı, maddi-manevi ferahlık elde etmektir. Bu amaçla da çeşitli ritüeller eşliğinde inanılan tanrı ya da ruhlara kurbanlar sunulur. Çalışma aracılığıyla kurban kesme geleneğinin derin yapısına ilişkin bilgiler verilir (Czaplicka, 2023: 171-191).

Czaplicka, bu kitabını kendi gözlemlerinin yanında Rus, Alman ve İngiliz gibi birçok bilim insanın bölgedeki Şamanizm'e ilişkin yapmış olduğu çalışmalardan faydalanarak oluşturmuştur. Bu açıdan eser, oldukça geniş bilgiler ihtiva eder. Çalışma, temelde Sibirya antropoloji üzerine yapılmış olsa da Türklük özelinde Şamanizm'in günümüzde nasıl sürdürüldüğünün anlaşılması açısından da bilgiler içerir. Bu açıdan diğer bölgelerdeki Türk topluluklarında var olan Şamanizm anlayışı ve geleneği ile kıyaslama imkânı sunar. Ayrıca sözlü gelenek ürünü olan anlatıların derin yapısında yer alan Şamanistik anlamların çözümlenmesi açısından da önem taşır.

KAYNAKÇA

Czaplicka, M. A. *Şamanizm Sosyal Antropolojisi Üzerine Bir Çalışma.* Ankara: Dorlion Yayınları, 2023.

Nahya, Z. N. "Bir Kadın Antropoloğun Hayatı ve Antropolojisi: Maria A. Czaplicka'nın Sibirya'sı ve Türkler". *Antropoloji Dergisi.* 34 (2017): 83-106.